

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.50>

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ДО ЗАГАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Коваль М.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Коваль М.М. Світові тенденції до загальних підходів віктимологічної профілактики злочинності.

Віктимологічні ідеї народилися кілька тисячоліть тому. Самозахист потенційної жертви на зорі людства був основним способом на злочинність. Потім у міру появи та розвитку інших механізмів на соціальне зло самозахист перейшов у розряд проблем самого потерпілого. Держава та суспільство, намагаючись захистити особистість, розробляли інші заходи, які не вимагали участі потерпілого в їхньому логічному аналізі, який був звернений на такі феномени як злочинність, злочин, злочинець.

Профілактична роль права полягає в регулюванні сфер суспільного життя, за якого наявні криміногенні фактори чи усуваються, чи їхній дії ставиться серйозна перепона. Право не може знищити економічні, соціальнокультурні причини й умови злочинності, але воно може впливати на їхні негативні прояви: локалізувати, блокувати, організувати належну протидію негативним явищам і процесам.

Прискорення процесів європейської інтеграції потребує впровадження у правоохоронну практику не лише сучасних форм і методів протидії злочинності, а й визнаних світовим співтовариством стандартів захисту прав і свобод людини. Реальні демократичні перетворення є невід'ємними від гуманізації соціальних відносин, адже людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

В даний час у кількох європейських країнах, у тому числі у Великій Британії, Нідерландах та Франції, ситуативна форма запобігання є частиною офіційної політики боротьби зі злочинністю. Незважаючи на це, висловлюються побоювання, що «використання цього підходу до запобігання злочинності матиме для суспільства ширші наслідки, що полягають в обмеженні свободи та в нерівному доступі до позитивних результатів запобігання злочинності».

Аналіз сучасних світових тенденцій забезпечення запобігання злочинності свідчить у тому, що у переважній більшості держав воно здійснюється за допомогою «офіційних» систем боротьби зі злочинністю, тобто, правоохоронних органів та кримінального правосуддя.

Ключові слова: профілактика, запобігання, злочинність, загальні підходи.

Koval' M. M. Global trends in general approaches to victimological crime prevention.

Victimological ideas were born several thousand years ago. Self-defence of a potential victim at the dawn of humanity was the main method of crime. Then, as other mechanisms for social evil appeared and developed, self-defence became one of the problems of the victim himself. The state and society, trying to protect the individual, developed other measures that did not require the participation of the victim in their logical analysis, which addressed to such phenomena as crime, criminal.

The preventive role of law consists in regulating spheres of social life, during which existing criminogenic factors are either eliminated or their action is seriously hindered. The law cannot destroy the economic, social, and cultural causes and conditions of crime, but it can influence their negative manifestations: localize, block, and organize appropriate counteraction to negative phenomena and processes.

Accelerating the processes of European integration requires the introduction into law enforcement practice not only of modern forms and methods of combating crime, but also standards of protection of human rights and freedoms recognized by the world community. Real democratic transformations are inseparable from the

humanization of social relations because a person, his life and health, honour and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value.

Currently, in several European countries, including Great Britain, the Netherlands, and France, the situational form of prevention is part of the official crime prevention policy. Despite this, there are concerns that “the use of this approach to crime prevention will have wider societal consequences of limiting freedom and unequal access to the positive outcomes of crime prevention.”

Analysis of modern global trends in crime prevention shows that in the vast majority of states it is carried out with the help of “official” systems of fighting crime, i.e., law enforcement agencies and criminal justice.

Key words: prevention, prevention, crime, general approaches.

Вступ. Віктимологія як галузь знань про жертву, а отже і про злочинність, намагається установити закономірності формування особистості жертви кримінального правопорушення, які описуються в цій науці такими поняттями, як жертва, віктимність, віктимна поведінка, віктимізація, віктимогенні фактори, віктимогенна конкретна життєва ситуація, віктимологічне запобігання злочинності тощо.

Життя і сумна статистика, множинність прикладів кримінальної хроніки свідчать про те, що навіть елементарні знання щодо забезпечення особистої безпеки, засвоєння правил і прийомів фізичного і психічного захисту, поінформованість про типові ситуації-пастки, які створюють злочинці для обраних жертв, відвернули б чимало злочинних посягань. Ось чому вельми актуальним стає широкомасштабне вивчення віктимологічної профілактики в інших країнах з метою запозичення та реалізації в житті населення України.

Постановка проблем. Дослідження загальних напрямів віктимологічної профілактики в інших країнах, з метою запозичення в нашу практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віктимологічній проблематиці присвячено праці: В.І. Борисов, В.В. Василевича, О.М. Джузи, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінський, В.В. Коваленко, С.С. Косенко, О.Ю. Юрченко та інші.

Виклад основного матеріалу. Офіційна система боротьби зі злочинністю доповнюється неофіційними важелями громадського контролю. До них відноситься сукупність заходів, які вживаються батьками, школою та релігійними організаціями для прищеплення дітям та молоді поваги до закону, регламентації поведінки людей у повсякденному житті та забезпечення захисту особистості та майна за допомогою звичайних запобіжних заходів та безпеки.

Ця діяльність спрямована на досягнення двоєдиної мети: утримання населення в цілому від правопорушень та притягнення до кримінальної відповідальності тих, хто порушує кримінальний закон. Підвищення її ефективності у багатьох державах пов'язують із реалізацією таких заходів, як:

- зміцнення органів поліції;
- впорядкування судочинства;
- виведення з сфери дії системи правопорушників, які вчинили менше тяжкі проступки;
- посилення покарань за тяжкі злочини;
- розширення діапазону каральних заходів щодо рецидивістів.

При цьому офіційна та неофіційна системи боротьби зі злочинністю взаємозалежні.

Так, без неофіційних заходів громадського контролю система кримінального правосуддя незабаром загрузла б у багатьох кримінальних правопорушеннях і перестала б ефективно функціонувати. У свою чергу, якби система кримінального правосуддя не загрожувала правопорушникам покаранням, законність та надійність неофіційних заходів громадського контролю постійно заперечувалась.

Останнім часом все більше зарубіжних учених-кримінологів приходять до висновку про обмеженість можливостей офіційної системи боротьби зі злочинністю. І насамперед це було пов'язано з постійним зростанням витрат на ведення цієї боротьби. Ця обставина послужила поштовхом до вивчення та аналізу неофіційних заходів соціального контролю. Така діяльність відноситься до загальної категорії «запобігання злочинності», яка охоплює дуже широке коло можливих заходів.

Так, вченими-кримінологами було розроблено кілька докладних видів запобігання злочинності. Однак, у політичних дискусіях, як правило, виділяються лише два види, що відповідають двом основним способам запобігання злочинності – викорінення її причин та скорочення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень: соціальне та ситуативне запобігання.

Розглянемо чотири загальні підходи до запобігання злочинності, три з яких спрямовані на викорінення її причин:

1. *Виховання дітей.* Численні дослідження, проведені в різних країнах світу, документально підтвердили наявність у ранньому дитинстві різноманітних факторів ризику, здатних призвести до вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, заходи, спрямовані на скорочення впливу цих факторів шляхом удосконалення вміння батьків виховувати дітей, переходу до більш багатогранної системи освіти в ранньому віці та покращення фізичного та психічного здоров'я, можуть об'єктивно сприяти в майбутньому значному зниженню рівня злочинності.

2. *Розвиток громад.* З того часу, як у Чикаго було проведено новаторське дослідження Шоу і Маккея [1], кримінологи визнали, що «потужний вплив місцевих громад може, як заохочувати, так і стримувати злочинність».

Отже, важливою ланкою профілактичної діяльності є зусилля, спрямовані на підвищення життєздатності місцевих громад, як в економічному, так і в соціальному плані, а також розвиток та розширення зв'язків між поліцією та громадами. Крім того, для ефективного розвитку громад вважається необхідно встановлювати партнерські відносини «не лише між поліцією та місцевими органами влади, а й із місцевими діловими колами» [2].

Останнім часом постійні зусилля в цьому напрямку робляться в багатьох західних країнах, і насамперед у Франції (ініціативи «бонмезон»), у Великобританії та Північній Ірландії (програми «безпекове місто»), в Італії (спрямоване проти мафії навчання молоді в Палермо) та у США (чергування в районі проживання та підтримання правопорядку силами громад).

3. *Соціальний розвиток.* Цей підхід заснований на тому, що в країнах, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою, злочинність багато в чому є результатом злиднів, відсутності оплачуваної роботи, низького рівня освіти, дискримінації та багатьох інших поневірянь соціально-економічного плану.

На жаль, між соціальним середовищем та злочинністю немає прямого взаємозв'язку. Так, наприклад, у західних країнах несподіване зростання злочинності відзначалося в період підвищення добробуту та покращення соціального забезпечення. У країнах Заходу немає також прямого взаємозв'язку злочинності з рівнем зайнятості.

4. *Ситуативне запобігання злочинності.* На відміну від перших трьох форм запобігання злочинності, спрямованих на викорінення її причин, ситуативне запобігання має на меті скорочення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень.

За останні два десятиліття цей вид запобігання злочинності розвивався найбільш високими темпами, за рахунок «надзвичайного зростання приватного сектора у сфері підтримки правопорядку і виробництва засобів забезпечення безпеки, що відбувалося в цей період у західних країнах».

Ситуативне запобігання злочинності полягає в організації пропагандистських кампаній щодо запобігання злочинності, у прагненні вплинути на проекти у сфері містобудування та забудови з метою створення середовища, вільного від злочинності. Значні зусилля спрямовуються на виявлення та усунення умов, що сприяють вчиненню корисливо-насильницьких злочинів (розбоїв, грабежів, крадіжок). У той же час чиниться тиск з боку органів влади на ділові та промислові кола з метою внесення змін до їх виробів та практики, здатних вплинути на зростання злочинності.

Є реальні підтвердження великої кількості позитивних результатів ситуативного запобігання злочинності [3], багато з яких свідчать про те, що такого роду запобігання не тільки витісняє злочинність. По суті сьогодні в більшості оцінок майже відсутні дані про витіснення злочинності [4].

Так, в огляді, проведеному на замовлення Міністерства юстиції Нідерландів, Р. Хесселінг зазначив, що «ознаки витіснення були лише у 33 із 55 проектів ситуативного запобігання» [5]. Крім того, у жодному з 33 випадків витіснення не було повним. Навпаки, у кожному випадку запобігання злочинності мало певні позитивні результати.

Останнім часом суттєвого розвитку набула теорія «можливостей для вчинення кримінальних правопорушень» у формі теорії «повсякденної діяльності» та теорії «раціонального вибору».

Нові ж концепції «повторної віктимізації» [6] і «гарячих точок», допомогли направити ситуативне запобігання у сфери, де воно може бути найефективнішим.

У більшості країн Західної Європи, в Австралії, Канаді та США, створені *Національні комітети та установи щодо запобігання злочинності* (прямо чи опосередковано підтримувані органами влади).

У Монреалі за підтримки невеликої групи держав створено некомерційну неурядову організацію – *Міжнародний центр із запобігання злочинності*. Він керує Бюро з визначення найбільш успішних практичних методів запобігання злочинності, яке займається виявленням, збиранням та розповсю-

дженням інформації.

Так, наприклад, участь канадських громадян у боротьбі зі злочинністю здійснюється у таких формах:

- *безпосередня співпраця з правоохоронними органами* (впізнання викраденої власності, патрулювання в районах проживання тощо);
- *непряме співробітництво* (участь у судах присяжних, пропаганда законодавчих актів);
- *паралельна діяльність громадян, не пов'язана з прямою участю в роботі правоохоронних органів* (установка ґрат на вікнах, використання сторожових собак, забезпечення особистої безпеки за допомогою вогнепальної зброї, набуття навичок самооборони).

Висновки. Незважаючи на значний прогрес, досягнутий за останні десять років, державам доводиться стикатися з багатьма проблемами, що перешкоджають повному розкриттю потенціалу запобігання злочинності. В основному вони є наслідком невирішених етичних питань, складнощів реалізації та технічних труднощів в оцінці ефективності запобігання злочинності. Тому концепція запобігання злочинності визнається головним чином у розвинених країнах. Ймовірно, це положення зміниться внаслідок широкого поширення інформації про теорію та практику запобігання злочинності.

Список використаних джерел:

1. *C.R. Shaw and H.D. McKay*, *Juvenile Delinquency and Urban Areas* Chicago, University of Chicago Press, 1942.
2. *J.J.M. van Dijk*, "Towards effective public-private partnerships in crime control: experiences in the Netherlands", *Business and Crime Prevention*, M. Felson and R.V. Clarke, eds. (Monsey, New York, Criminal Justice Press, 1997).
3. *L.W. Sherman*, and others, *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*, Office of Justice Programs Research Report. Washington, D.C., United States Department of Justice, 1997.
4. *R. Barr and K. Pease*, "Crime placement, displacement and deflection", *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, vol. 12, *M. Tonry and N. Morris*, eds. (Chicago, University of Chicago Press, 1990).
5. *R.B.P. Hesseling*, "Displacement: a review of the empirical literature", *Crime Prevention Studies*, vol. 3, *R. V. Clarke*, ed. Monsey, New York, Criminal Justice Press, 1994.
6. *G. Farrell and K. Pease*, *Once Bitten, Twice Bitten: Repeat Victimisation and Its Implications for Crime Prevention*, Crime Prevention Unit Series, Paper 46 (London, Home Office, 1993).